

Saⁿ Nî Chit Hóan, Gō nî Chit Lōan

三年一反,五年一亂

Lâu lâng-eng (劉庸英)

hit phīⁿ bûn sī góa chham-ka Ko-hiông Tâi-gí Lô-má-jī Gián-síp-hōe ê thòk-su-hōe thák-chheh pò-kò. Chú-iàu tiòh sī beh kā góan só thák ê chit pún chheh "Kán-bêng Tâi-ôan-sú" (Iûⁿ Phek-chhoan, Tē-It Chhut-Pán Siā, 1994) tē gō chiuⁿ "Saⁿ Nî chit Hóan Gō Nî chit Lōan" ê lāi-iōng chéng-lí-chhut--lái, siūⁿ beh lâi kap tāi-ke pò-kò-chit--ê. Chit chiuⁿ chú-iàu sī teh kóng Tâi-ôan-lâng siūⁿ tiòh Chheng-tiâu ê tham-koanⁿ,

ù-lē(汚吏), kap pòk-peng(暴兵) ê khi-phiàn ap-pekk, koh ū jîn-kháu ka-cheng ê ap-lék, chô-sêng siâ-hōe keng-chè kiat-kò ê tōa pià n-hòa. Iû-kî sī thian-chai tē-ē(地厄) chiok-chê, chuí-chai liáu-āu ê ta-hân kap ki-hng, kā un-ék chhōa--lái. Thóng-tî-chiá bô lêng-lék kiù-chè, jîn-bîn bē-tit-thang tō-kòe, tōng-lōan sòa chiap-liân hoat-seng. Saⁿ nî chit sió hóan, gō nî chit tōa lōan, che sī hō lâng siūⁿ ôe kàu ê kiat-kó.

Tâi-ôan-jî Tê-it-kî p.4

Tí Chheng-tiâu thóng-tî Tâi-ôan ê 212 nî kî-kan, tōng-lōan ê chhù-sö thóng-kè--khí--lái, ū bîn-piàn (民變) 42 pái, hái-tàu(械鬥) 28 pái. Nā kā i koh khah chim-chiok siūⁿ--chit--ê, chit ê sò-bòk chin-chiaⁿ sī chiok kiaⁿ--lâng..ê. Kítiong khah chhut-miâ, tûi āu-sè-tâi ū éng-hióng..ê ū "Chu It-kùi(朱一貴) Hóan-Chheng Kek-bêng"; "Lím Sóng-bûn(林爽文) Kek-bêng"; "Tè Tiâu-chhun (戴潮春) Kek-bêng" téng téng. M-kú Thóng-tî-chiá m-bat hó-hó kiám-thó kâ-kî ê sit-pâi, hóan-tng lâi chek-pí Tâi-ôan-lâng "hòⁿ-lōan chiâⁿ-sèng(好亂成性)", chiâh-pá liáu bô tâi-chì chiū nâu kek-bêng, giâ phàn -hóan. In êng "Ióng chhát kong chhát, êng bîn hóng bîn(用賊攻賊, 用民防民)" lâi tûi-hù Tâi-ôan-lâng. Kui-têng tak chng chhut chiⁿ an-tah iû-bîn (lô-hàn-kha) chò chng-teng. Bô tâi-chì chiū kiò in sún chhân-hñg, ū tâi-chì tiòh liâh hióng-chhát pō(捕) húi-lûi. Kâ chit tîn lâng teng-kì liát-kóan. Phi-jû kóng tî 1838 nî hoat-seng ê gô-piàn tōng-lōan, iû-bîn chiū kiám-chio chham-ka hóan-

khòng hêng-tōng, bân-bân chóan-ôaⁿ chò tìn-ap Hóan-Chheng Ùn-tōng ê chû lék.

Chheng-tiâu thóng-tî-chiá lî-iōng Tâi-ôan-lâng to-chòk-kûn siâ-hōe ê mâu-tún, ná chhin-chhiū: "Chheⁿ-hoan" kap "Sék-hoan" ê tûi-lip, Hô-ló kap Kheh-lâng ê tûi-lip, Chiang Chhôaⁿ ê tûi-lip, tê-hng kap chit-giáp siông ê hun-hòa.

In mā êng kan-khiáu ê hoat-tô lâi sái-lông hóan-khòng lék-liông, thèh "gî-bîn" ap-chè "pòk-bîn". Kó-bú Tâi-ôan ê sû-sin(仕紳), thák-chheh-lâng, tê-chú, seng-lí-lâng chiâⁿ chòe gî-siú(義首). Chia ê lâng chham-ú tìn-pòk liáu-āu ê-sái tit-tiòh koaⁿ-üi kap hù-kùi, mā ê-sái

Iû-kî sī hái tàu, sâng-seng liáu siū-ap-pekk-chiá tiong-kang ê mâu-tún tûi-lip.

êng-kng chô-kong-má, tì-im(庇蔭) chhù-lái bó-kiâⁿ. Hóng-tè iáu ê siúⁿ-sù "Tiong-

gī(忠義)", "Hôai-tiong (懷忠)" chióng chióng ê pián-á lâi chhàu-chhèng. It-poaⁿ ê gōng lāu-peh-sèⁿ, chí ū phóng tiòh "Tāi Chheng Hông-tè Bān-sòe Bān-sòe Bān-bān-sòe" ê sín-chú-pâi lâi "pó-pí" ka-kī. Thian-hā thài-pêng bô tāi-chì tiòh ài siū-tiòh Thóng-tī-chiá kap tē-hng thâu-lâng, seng-lí-lâng ê pak-siah. Lōan-sè ū tāi-chì ê sî tiòh ài thòe lâng phah bān-nî hù-kùi ê kang-san. Chin-chiàⁿ sī "gōng-gōng-gōng" ah!

Tòa tī Tāi-ôan chin-kú ê Chheng-tiâu koaⁿ-lē Iâu Êng(姚瑩) bat kóng, "Tāi-ôan ū saⁿ hāng tōa-hāi, chiū sī 1. Tō-chhát (盜賊); 2. Hái-tàu(械鬥); 3. Bô-gék(謀逆)." Iû-kî sī hái-tàu, sán-seng liáu Tāi-ôan-jí Tē-it-kî p.5

siū-ap-peh-chiá tiong-kan ê mâu-tún tùi-lip. Kāng-khóan sī tùi Tēng-soaⁿ tô-lân lâi..ê, sòa ūi tiòh gú-giân hong-siôk ê bô kāng-khóan, ūi liáu beh suh chit-chhùi-á óah-miā ê khong-khì, ūi tiòh chit-tiám-á sió sū chiū hō-siong piàⁿ-tīn, hō hóan-khòng gōa-lâi pòk-chèng ê lèk-liōng saⁿ tùi-tú. Tí hit ê cha-po' chē, cha-bó chio ê siā-hōe, siáu-liân cha-po' bô chhân-hñg, bô ke-kah, óng-óng in-üi pòah-kiáu, á-sí chiúⁿ hū-lú, á-sí ūi tiòh ài bīn-chú, kau-kûn kiat-tóng lâi saⁿ-tàu. Jîn-bîn ê sim-sèng gôan-pún tiòh chin kiông-béng, koh ū koaⁿ-lē ê siàn-tōng, pún-lâi lóng sī sió sū, sòa giâ tōa-lōan, kàu bô hoat-tō siu-soah ê tē-pō.

Iáu-koh ū Hō-ló-lâng kap Kheh-lâng, ūi tiōh seng-chûn ê khong-kan lâi tûi-ték, ē-sái kóng sî Thóng-tî-chiá siōng kah-ì sái-lâng hun-hòa ê bôk-phiau. Hō-ló kap Kheh-ka siang-hong tà u-cheng, hō-siōng khiú ū-kha, chiâⁿ-chò Tâi-ôan sò-pah-nî ê lêk-sú òan-tò, kàu chit-má iáu bē siau-tû.

“Chiang chôan piàⁿ (漳泉拼)” koh khah chhám, put-sî teh hái-tàu, piàⁿ kah hiat liû sêng hô (血流成河). Chôan-chiu-lâng nā chô-hóan, chiū lî-iōng Chiang-chiu-lâng chò Gî-bîn. Chiang-chiu-lâng hóan, chiū chio Chôan-chiu-lâng lâi tìn-pòk. Kiat-kó sî hō Thóng-tî-chiá khioh chit ê hong-piān, àm-chhiò saⁿ-siaⁿ nā-ti-āⁿ.

Koh ū chit chióng kiò "Í-sèⁿ hái-tàu (異姓械鬥)", tiāⁿ-tiāⁿ ū chng tûi chng, sèⁿ t ùi sèⁿ ê tûi-khòng.

Tâi-ôan lâng chiū án-ni ka-kî-lâng thái ka-kî-lâng. Lán ê chó-sian chiū tî l āi-tàu tiong jú lâi jú tîm-lûn. It chài hō gôa-lâi thóng-tî-chiá hun-hòa lî-iōng. Chin-chiàⁿ sî chit tōaⁿ kòe chit tōaⁿ ê pi-koah chhiùⁿ bē soah. Chit-má lán tiōh ài phah-khui sim-lâi ê mñg-thang, bâk-chiu kim-kim khòaⁿ hiòng sè-kài, tâi-ke chò-hóe lâi tháu-khui Hō-ló Kheh-ka Gôan-chû-bîn kok chòk-kûn tiong-kan ê sim-thâu-kat, hō lán chit ê chhùi-chhiⁿ ê Tâi-ôan koh khah bí-lê.